

Uvod v makedonsko-slovenske gledališke vezi (1990–2015)

Aldo Milohnić in Ana Stojanoska

Prispevki v pričujoči skupni številki revij *Amfiteater* in *Ars Academica* so nastali v okviru bilateralnega projekta *Makedonsko-slovenske gledališke vezi (od leta 1990 do danes)*, ki je potekal dve leti (2017–2018) v sodelovanju med Fakulteto dramskih umetnosti iz Skopja in Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo iz Ljubljane. Projekt sta podprla Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstvo za izobraževanje in znanost Republike Makedonije. Glavni cilj projekta je bil ugotoviti, zapisati in oceniti sodelovanje gledaliških umetnikov iz obeh držav v obdobju 1990–2015. Raziskava je zajela vsa glavna področja scenskih umetnosti (dramo, opero in balet/ples), vključno z obiski posameznikov in celotnih ansamblov. Makedonski in slovenski raziskovalci, ki so bili vključeni v projekt, so proučevali tudi recepcijo, kritiko in pomembne umetniške dosežke teh umetnikov in institucij.¹

Končni rezultati projekta so bili predstavljeni na konferenci, ki jo je 5. novembra 2018 organizirala Fakulteta dramskih umetnosti v Skopju. To je bila prva znanstvena konferenca, ki je bila v celoti posvečena makedonsko-slovenskim gledališkim povezavam v zadnjih 25 letih. V tem obdobju so se vendarle zgodila tudi nekatera druga znanstvena in strokovna srečanja v Makedoniji in Sloveniji, ki so se ukvarjala z bilateralnim (delno tudi regionalnim) sodelovanjem v kulturi. Če omenimo le nekaj konferenc, ki sta jih organizirali partnerski instituciji v raziskovalnem projektu, katerega izsledke predstavljamo v tej skupni številki revij *Amfiteater* in *Ars Academica*: Fakulteta dramskih umetnosti iz Skopja je organizirala več mednarodnih konferenc o gledališču (*Balkanska gledališka sfera*, 2003; *Medkulturno gledališče*, 2005; *Gledališče in identiteta*, 2006; *Gledališče in spomin*, 2007), na katerih so sodelovali tudi raziskovalci iz Slovenije, medtem ko je na nedavni mednarodni konferenci *Uprizoritvene umetnosti, migracije, politika: slovensko gledališče kot sooblikovalec medkulturnih izmenjav (v okviru Festivala Borštnikovo srečanje, 2015)*, ki jo je organizirala Akademija za gledališče, radio, film in televizijo iz Ljubljane, Ana Stojanoska predstavila referat o makedonsko-slovenskih gledaliških povezavah.²

¹ Članice in član makedonske raziskovalne skupine so bili Hristina Cvetanoska, Sašo Dimoski, Dragana Miloševski Popova, Ana Stojanoska (vodja tima) in Sonja Zdravkova Džeparoska; članici in člana slovenske raziskovalne skupine pa Zala Dobovšek, Aldo Milohnić (vodja tima), Maja Šorli in Gašper Troha.

² Stojanoska, Ana. »Makedonsko-slovenske gledališke povezave.« *Uprizoritvene umetnosti, migracije, politika: slovensko gledališče kot sooblikovalec medkulturnih izmenjav*, ur. Barbara Orel, FF UL in UL AGRFT, 2017, str. 281–306.

Makedonija in Slovenija sta bili skoraj sedemdeset let del iste države: od Kraljevine Jugoslavije (med svetovnjima vojnoma) do Socialistične federativne republike Jugoslavije (1945–1991). Sodelovanje na področju kulture in kulturna izmenjava med Slovenijo in Makedonijo temeljita na sorazmerno bogatih kulturnih povezavah, vzpostavljenih v preteklih desetletjih. Makedonska in slovenska gledališča imajo lastno zgodovino nepretrganih povezav; povezav, zgrajenih na podobnih in sorodnih gledaliških tradicijah ter stalni želji po sodelovanju. V času institucionalizacije nacionalnih gledališč v skupni državi, zlasti v času pred drugo svetovno vojno in po njej, je to pomenilo namensko povezovanje gledaliških centrov iz mest nekdanje skupne države. V nekem drugem obdobju so te povezave vzdrževala potujoča gledališča ter vizija in posvečenost nekaj gledaliških navdušencev. V zadnjih desetletjih preteklega stoletja so se gledališke vezi med Makedonijo in Slovenijo večinoma gradile s skupno udeležbo na različnih festivalih in z obiski uglednih umetnikov iz obeh držav.

Zaradi različnih omejitev (v smislu časa, financ in človeških virov) je lahko naša raziskava le pilotski projekt, ki bo kvečjemu zagotovil solidno podlago za prihodnje zahtevnejše in podrobnejše raziskave na to temo. Eno najuporabnejših orodij za prihodnje raziskovalce makedonsko-slovenskih gledaliških povezav, razvito v okviru tega projekta, je digitalna podatkovna baza z informacijami o gledaliških umetnikih, uprizoritvah in institucijah, ki so bilateralno sodelovali v preteklih 25 letih.³ Čeprav smo zbrali različne podatke iz različnih virov (kot so *Slovenski gledališki letopis*, ki ga izdaja Slovenski gledališki inštitut, prva različica makedonske gledališke podatkovne baze, ki jo je pripravila Fakulteta dramskih umetnosti v Skopju, arhivi in dokumentacije gledališč, izbrani spletni viri itn.) in smo si močno prizadevali, da bi ustvarili čim popolnejšo sliko bilateralnega sodelovanja, se zavedamo, da je podatkovna baza še pomanjkljiva in bi jo bilo treba dopolniti. Zato bi bili hvaležni institucijam ali posameznikom, ki lahko prispevajo morebitne popravke in/ali dodatne podatke.

Podatke, ki smo jih zbrali v okviru projekta, smo obdelali v skladu z nekaj metodološkimi načeli, ki sta jih določili raziskovalni skupini. Glavna razdelitev je bila narejena med gostujočimi predstavami in gostovanji (ali sodelovanji) posameznih umetnikov. Gostujoče predstave so bile naprej razdeljene v dve podkategoriji, in sicer predstave iz ene države, ki so gostovale v drugi državi na povabilo posameznih gledališč iz te države, ter predstave iz ene države, ki so gostovale v drugi v okviru gledaliških festivalov. Bilateralno sodelovanje med posameznimi umetniki je bilo prav tako razdeljeno v dve podkategoriji, in sicer umetniki na kratkem (ali občasnem) obisku, najpogosteje z namenom sodelovanja v posameznih gledaliških produkcijah kot avtorji besedil, skladatelji ipd. (to skupino imenujemo *gostje* oziroma *nerезidenti*), ter umetniki, ki prihajajo iz ene v drugo državo in v njej bivajo več let (imenujemo jih *резidenti*). Te razdelitve v kategorije in podkategorije so bile pomembna metodološka orodja tako pri zbiranju podatkov kot pri njihovi analizi.

³ Baza je dostopna na spletnem naslovu www.fdu.ukim.edu.mk.

Ne glede na to, da je podatkovna baza v sedanji fazi projekta morda nepopolna, nam omogoča pripravo vsaj začasne statistike. Najpomembnejša ugotovitev v okviru kvantitativnega dela raziskave je dejstvo, da je makedonsko-slovenska gledališka izmenjava dokaj asimetrična v vseh kategorijah in podkategorijah. Podobno kot v primeru tradicionalne menjave na Trobriandskih otokih (»kula«), ki jo je orisal antropolog Bronislaw Malinowski,⁴ ko dve zvrsti dobrin nenehno potujeta v nasprotnih smereh, predstave najpogosteje potujejo iz Slovenije v Makedonijo, medtem ko gledališki umetniki večinoma potujejo iz Makedonije v Slovenijo. Ta ugotovitev izhaja iz primerjave zbranih podatkov: v obdobju, ki ga je zajela naša raziskava (1990–2015), je 69 slovenskih produkcij sodelovalo na različnih gledaliških festivalih v Makedoniji, medtem ko je samo 33 makedonskih produkcij nastopilo na slovenskih gledaliških festivalih (poleg tega so slovenska gledališča povabila še 13 makedonskih predstav, ki so gostovale na njihovih odrih). Po drugi strani so makedonski umetniki izvedli 227 posamičnih sodelovanj (105 kot *gostje* in 122 kot *rezidenti*) ali v povprečju 8,4 sodelovanja na sezono, medtem ko so njihovi slovenski kolegi v makedonskih produkcijah sodelovali le 52-krat (vedno kot *gostje*) in tako opravili v povprečju 1,8 sodelovanja na sezono. Najpogostejše poklicne skupine med makedonskimi gledališkimi umetniki, ki so redno ali občasno delali v slovenskih gledališčih, so med *gosti* režiser, avtor glasbe in operni pevec, medtem ko sta najpogostejša poklica med *rezidenti* plesalec in dramaturg. V primeru slovenskih gledaliških umetnikov, ki so sodelovali z makedonskimi gledališči, so v kategoriji *gostov* vodilni poklici dramatik, režiser in plesalec (v makedonskih gledališčih nismo zaznali prav nobenega slovenskega gledališkega umetnika, ki bi ga uvrstili v našo kategorijo *rezidentov*).

Pri pisanju prispevka o makedonsko-slovenskih izmenjavah v okviru gledaliških festivalov sta Zala Dobovšek in Sašo Dimoski izhajala iz zbranih kvantitativnih podatkov in njihove statistične obdelave. Avtorja analizirata prisotnost slovenskih predstav na gledaliških festivalih v Makedoniji in makedonskih na festivalih v Sloveniji, v sklepnem delu članka pa predstavita kumulativne rezultate bilateralne raziskave in izpostavita ključne značilnosti te oblike izmenjav v zadnjih 25 letih. Festivala, ki si zaslužita posebno omembo v smislu predstavitve makedonske gledališke produkcije v Sloveniji in obratno, sta slovenski festival Ex Ponto in makedonski festival MOT – Mlado odprto gledališče. V skoraj dveh desetletjih obstoja je festival Ex Ponto slovenski publiki predstavil različne umetnike ter zvrsti, teme in formate makedonskega gledališča. MOT, ki je bil ustanovljen leta 1975, je vodilni makedonski festival, naravnani k eksperimentalnim gledališkim oblikam in odrskim laboratorijem. Pojav, ki sta ga avtorja posebej izpostavila, je stalna prisotnost Slovenskega mladinskega gledališča (SMG) na MOT; v opazovanem obdobju je MOT gostil 25 produkcij SMG.

⁴ Ogrlice iz rdečih školjk v eno, zapestnice iz belih školjk pa v drugo smer; prim. Malinowski, Bronislaw. *Argonavti zahodnega Pacifika*. Aristej, 2018.

To impresivno število gostovanj SMG na festivalu MOT je hkrati del širše teme, ki so jo v posebnem članku obdelali Sašo Dimoski, Ana Stojanoska in Hristina Cvetanoska. V tej fenomenološki študiji avtorji analizirajo posamezne dejavnike vpliva slovenskega gledališča na makedonsko. Pri tem se osredotočajo na vplive estetike SMG (zlasti skozi njegovo kontinuirano prisotnost na festivalu MOT) in na vplive nekaterih sodobnih slovenskih gledaliških režiserjev na poetiko in estetiko makedonskega gledališča. Poglobljena raziskava vpliva slovenskega gledališča na gibanja v makedonskem gledališču v zadnjih treh desetletjih je avtorje pripeljala do sklepa, da so številna gostovanja slovenskih predstav pa tudi sodelovanja slovenskih režiserjev v različnih makedonskih gledališčih pustila opazne sledi na makedonski gledališki sceni in občutno vplivala na njeno estetiko.

V času svojega obstoja je Jugoslavija poklicnim gledališkim institucijam nudila ne le materialno podporo, temveč je med republikami federacije spodbujala tudi kulturno sodelovanje. V njenem članku o makedonsko-slovenskih izmenjavah v baletu in sodobnem plesu Sonja Zdravkova Džeparoska in Aldo Milohnič razlagata, da so bile zlasti neverbalne oblike umetniškega izražanja, kot sta balet in ples, ustrezni komunikatorji v večnacionalni in večjezični državi, kakršna je bila socialistična Jugoslavija. Proces razpada Jugoslavije in oblikovanje novih neodvisnih držav, Makedonije in Slovenije, je povzročil pomembne spremembe zlasti na področju plesa in opere. Glavni značilnosti teh sprememb sta bili po eni strani hitro zmanjševanje sodelovanja med nacionalnimi baletnimi in opernimi institucijami ter po drugi strani krepitev sodelovanja med nevladnimi organizacijami, vključenimi v ustvarjanje, promocijo in izmenjavo sodobnih plesnih produkcij. Avtorja analizirata tudi bilateralni sporazum in poznejše programske dokumente o sodelovanju v kulturi, ki sta jih Makedonija in Slovenija ratificirali od svoje osamosvojitve do danes. *Sporazum o sodelovanju v izobraževanju, kulturi in znanosti med Vlado Republike Makedonije in Vlado Republike Slovenije*, podpisan leta 1993, je zagotovil zakonsko podlago za sprejem normativnih aktov za urejanje konkretnih načinov in oblik sodelovanja na področju kulture. Avtorja menita, da je raven medkulturnega sodelovanja, ki jo predvidevajo ti bilateralni sporazumi, žal preveč skromna in neambiciozna, zlasti na področju plesne umetnosti, kjer se izrecno ureja izmenjava folklornih plesnih skupin, medtem ko izmenjave na področju baleta in sodobnega plesa niso niti omenjene.

Besedila makedonskih dramatikov se redko uvrščajo na repertoarje slovenskih gledališč, enako je z uprizarjanjem slovenske dramatike v Makedoniji. Hristina Cvetanoska in Gašper Troha ta pojav imenujeta »vljudna brezbržnost«. Izmenjava dramskih besedil je tako rekoč zamrla: v obdobju med letoma 1990 in 2015 je bilo le šest besedil makedonskih avtorjev uprizorjenih na odrih slovenskih gledališč in osem besedil slovenskih avtorjev v makedonskih gledališčih. Čeprav je to na prvi pogled morda videti kot pričakovano zmanjšanje po razpadu nekdanje skupne države, avtorja

menita, da to ne drži povsem. V članku analizirata možne razloge tega vzajemnega ignoriranja in trganja vezi med državama na področju sodobne dramatike. Po njunem mnenju razlogi za to indiferentnost niso ne redki prevodi ne neprimerni motivi in teme dramskih besedil, saj njuna analiza besedil, ki so bila uprizorjena v Makedoniji in Sloveniji, kaže prav nasprotno. Avtorja skleneta, da je »vljudna brezbržnost« najverjetneje posledica splošnih sprememb v usmeritvah kulturnih politik Slovenije in Makedonije, za katere je značilno upadanje zanimanja za geografsko in zgodovinsko bližja okolja ter obračanje k EU, ZDA itn.

Znanstvene članke dopolnjujeta pogovora z makedonskim režiserjem Slobodanom Unkovskim, ki je pogosto delal v slovenskih gledališčih, ter s slovenskim plesalcem in koreografom Dejanom Srhojem, ki si je veliko izkušenj nabral s skupnimi koreografskimi projekti in koprodukcijami med slovenskimi in makedonskimi nevladnimi organizacijami, vključno s plesnimi platformami, kot je Nomadska plesna akademija (Nomad Dance Academy).

Bilateralni projekt *Makedonsko-slovenske gledališke vezi (od leta 1990 do danes)* je omogočil pilotno raziskavo gledaliških vezi med Makedonijo in Slovenijo v preteklih desetletjih ter analizo vpliva družbenih, ekonomskih in političnih razmer na bilateralno sodelovanje gledaliških institucij in posameznikov. Veliko število uglednih režiserjev, koreografov, performerjev, skladateljev, scenografov in kostumografov ter celotnih ansamblov iz Makedonije je obiskalo Slovenijo in obratno. Članki, ki so nastali v okviru bilateralnega raziskovalnega projekta in so objavljeni v skupni številki slovenske revije Amfiteater in makedonske revije Ars Academica, so osredotočeni na teoretsko obravnavo teh izmenjav, analizo vzajemne recepcije, vpliv na repertoarje, način izvedbe, poetike in estetike gledaliških praks pa tudi na potencialna sodelovanja, ki bi lahko sledila v obeh smereh. Upamo, da bo naša raziskava prispevala k boljšemu razumevanju procesov izmenjave v preteklosti in spodbudila sodelovanje med makedonskimi in slovenskimi gledališkimi umetniki ter institucijami v prihodnosti.